

УДК 811.161.2+81'342/344]+38

ЗВУКОВИЙ ЛАД ВІРШІВ ПОЛТАВСЬКИХ МИТЦІВ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИМІРІ**Українець Л.Ф.**

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті проаналізовано тенденції та закономірності функціонування вокальних і консонантних одиниць як експонента динаміки естетичного сприйняття художньої мови полтавських митців. Незалежно від дискурсивних пріоритетів майстри поетичного слова (Микола Костенко, Наталія Баклай, Лідія Віцєня, Наталка Фурса, Олена Гаран, Ольга Хало) естетичні виміри дійсності часто розглядали в контексті удосконалення звукового ладу віршів. Моделювання поетичних образів фонічними засобами належить до вишуканих версифікаційних прийомів, тому увага кожного автора до цієї вербальної категорії демонструє прикметні риси його індивідуального стилю.

Ключові слова: естетика вокальних і консонантних одиниць, українська поетична мова, конотація, асоціація, художній дискурс полтавських митців.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. художній дискурс полтавських митців привертає увагу творчим летом думки, тією духовною суверенністю, яка в історичному поступі України до загальнолюдських цінностей так потрібна сьогодні в усіх сферах життя, а особливо на ниві мови. І це природно, адже Полтавська земля завжди дивувала світ літературно-художніми талантами, естетичний і світоглядний орієнтир яких був освячений емоційною чуттєвістю пісень легендарної Марусі Чурай, іскрометним сміхом Івана Котляревського, історичною правдою Панаса Мирного, громадянською позицією Володимира Короленка. «Збереження кращих надбань і відкритість до нових творчих пошуків» [9, с. 9] стали прикметними рисами стилю різних поколінь полтавських майстрів слова, які продовжують сповідувати принципи моделювання зображувально-виражальних засобів художнього дискурсу в руслі філософських поглядів Григорія Сковороди: «естетика наслідування» має завжди поступитися перед «естетикою творення» [14, с. 4].

Емоційно-експресивна чуттєвість, що є наслідком естетичного сприйняття дійсності, як концептуальна категорія художнього мислення зримо позиціонована в поетичному доробку полтавців, чії твори, на думку В. Мелешко, «вирізняються міцно вкоріненою в народну традицію світоглядною позицією і манерою письма» [9, с. 10]. У віршах особливо прикметною є естетизація звукового континууму, іманентна спроможність якого уможливило нові лінгвістичні ракурси студіювання не лише персоніфіковано окресленого художнього дискурсу, але й національних стратегій моделювання мовної картини світу. Відсутність системного аналізу звукового ладу віршів полтавських митців суттєво збіднює наші уявлення про тенденції розвитку сучасної художньої мови, яка «починається не тільки у сфері слова чи, глибше, морфеми, а й у сфері фонему, звуку» [20, с. 219].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Естетична привабливість української поетичної мови здавна була предметом особливої уваги багатьох письменників (І. Франко, В. Самійленко), літературознавців (В. Ковалевський, Г. Сидоренко, А. Ткаченко), перекладачів (Б. Антоненко-Давидович, І. Качуровський), істориків (М. Грушевський), всесвітньо відомих публіцистів

та культурно-освітніх діячів (І. Огієнко). Не менш важливою вона залишалася й для вітчизняних лінгвістів – В. Ващенко, В. Коптілова, О. Сербенської, П. Тимошенка, Н. Тоцької, І. Чередниченка, В. Шиприкевич та ін.

Наприклад, В. Ващенко – дослідника стилістичних явищ в українській мові середини ХХ ст. – цікавив звуковий континуум із погляду семантичної й стилістичної організації її змістових парадигм [1, с. 11], а І. Чередниченка, відомого в україністиці знавця функціональних та персонально окреслених дискурсів, приваблювали потенційні можливості змістового звукозапису в аспекті власне стилістичної характеристики художнього мовлення [23, с. 125-216].

Нормативно-регулятивного критерію у сфері моделювання особливостей комунікативного процесу залежно від мети висловлювання й ілюкутивних намірів мовця дотримувався й тонкий знавець звукових особливостей В. Коптілов, який семантичне навантаження й естетичні параметри фонетичної моделі віршів вважав визначальним чинником стилістичної виразності української літературної мови [6, с. 211-243].

Слід зауважити, що в україністиці ХХ-ХХІ ст. звуковий лад поезій науковці зазвичай розглядали як важливий елемент фонетичної краси мови (В. Самійленко [12]; П. Тимошенко [18], Н. Тоцька [21], і цьому сприяли експериментально обгрунтовані лінгвістичні погляди на естетичні перспективи ритміко-інтонаційної системи В. Шиприкевич [24, с. 19] та норм наголошування (О. Сербенська [13], В. Винницький [2]). Такі дослідницькі стратегії домінували передовсім в окресленні евфонічних засад ритміки сучасних віршів (В. Ковалевський [5], Г. Сидоренко [15; 16; 17]) і, по суті справи, виявилися важливим параметром для формування культури української мови в різні періоди її розвитку і в різних комунікативних локаціях. «Ідеї соборності української літературної мови для всіх українських земель, для всіх українців на материковій Україні й у близькій та далекій діаспорах» [19, с. 42] стали визначальними, наприклад, для всесвітньо відомого церковного й громадського діяча І. Огієнка (митрополита Іларіона), який у виформовуванні системи навіть правописних засад рідної мови дотримувався, за нашим глибоким переконанням, асоціативно-естетичної інформативності тих звукових одиниць, артикуляційно-акустичні

ознаки та функційна активність яких відображає національні пріоритети мовної картини світу [11, с. 67-70; 10, с. 162-163].

«Звуки мови з погляду їхньої естетичної (ефонічної) та емоційної функції» [4, с. 9] були предметом тривалого спостереження й для українського літературознавця й перекладача І. Качуровського, який у науковій розвідці «Фоніка» характеризує стратифікаційні риси художньо ритмізованої мови з позицій «звукової цілості» [Там само]. Цей мюнхенський автор багатьох поетичних творів генералізував ідею символіки та містики звукового «інструментарію» ритмізованих рядків, окреслюючи інноваційні тенденції розвитку поглядів на конотаційно мотивовану естетичну трансформацію вербальних одиниць передовсім фонологічного – не лише морфологічного, синтаксичного чи лексико-семантичного – мовного рівня.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки в поетичній мові «внутрішній зв'язок між звучанням та змістом із прихованого стає очевидним, виявляється найбільш відчутно та інтенсивно» [3, с. 24], то для сучасної української фоностилістики виникла нагальна потреба обґрунтувати з теоретичного й практичного погляду концепцію породження додаткових естетичних та почасті семантичних мікро (макро)сем, які в поетичному тексті виникають завдяки актуалізації повторів вокальних і консонантних одиниць. Розвиток фоносемантики – нового напрямку в дослідженні звукових одиниць мови [7] – уможливило пояснення поетичного образу на засадах саме конотаційного мотивування – інтенційного механізму інтенсифікації естетичного ефекту художнього типу комунікації. Відома дослідниця лінгво-естетичної інтерпретації буття в українській поетичній мовотворчості О. Маленко вважає, що футуристичні експерименти зі звуковими комплексами є чи не найпереконливішим доказом моделювання енергетично заряджених акустичних образів, які «тяжіють до первинного, культурного, не обробленого лінгвокреативного акту» [8, с. 184]. Саме повтори абстрактних «сполук із голосовою акцентуацією конкретних звуків створюють відповідну вібрацію, отже, сприяють звільненню енергії <...>» [8, с. 184-185].

Мета статті. Сучасна лінгвостилістика потребує системного аналізу механізмів моделювання метафоричного образу вербальними засобами, тому метою нашого дослідження було виявити тенденції ↔ закономірності функціонування вокальних і консонантних одиниць як експонента динаміки естетичного сприйняття української поетичної мови полтавських митців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поетична мова – особливий різновид знакової системи людського суспільства – характеризується стислістю та емоційною досконалістю завдяки гармонійній єдності змісту й форми. Для інструментовки поетичної мови важлива самотність поліфонія, що є наслідком фонологічної організації слова на синтагматичному рівні. Формування нормативних звукових еталонів як вияв національної специфіки впливає на реалізацію вокальних та консонантних одиниць у художньому дискурсі української мови. Прикметно, що

«найпотужніше на полтавських теренах представлена поезія переважно жіноча <...> чуттєва і сильна змістовно» [9, с. 11], а це впливає, поза всяким сумнівом, на особливості функціонування звукових одиниць у руслі естетики як лінгвостилістичної категорії.

Аналізуючи поетичну мову полтавських майстрів художнього слова (Наталія Баклай, Лідія Віценя, Наталка Фурса, Олена Гаран, Ольга Хало, Микола Костенко, Раїса Плотнікова, Сергій Осока, Людмила Овдієнко та ін.), свої погляди ми узгоджували з концепцією фонетичної мовтованості слова (О. Потєбня), дослідженнями символіки українських голосних і приголосних (В. Левицький), а також перспективою розвитку конотативної семантики лексем (В. Телія).

Звуковий лад віршів полтавських митців привертає увагу своєю вишуканою стриманістю, збереженням того інтенційного мірила, яке прищеплене поетам, чії емоції підпорядковані естетичним вимогам соціуму.

З-поміж голосних вияскравлюється передовсім голосний [o]:

*Над Сніпородом молитовна вись
Зігнулася жертвовною мовчанкою,
Де темне око озера мочарного*

Ввібрало зойк <...> (Микола Костенко «Осінь в Україні»).

Авторські інтенції трансформують цей вокальний сегмент у термінах символічного розміру, наділяючи його поняттям «великий» [7, с. 26], а це генералізує аудіально-візуальну конотацію як носія голосових імпульсів відповідної емоційно-експресивної тональності. Така спроба асоціативного осмислення диференційних та інтегральних рис цієї лабіалізованої вокальної одиниці заднього ряду, середнього ступеня підняття є ознакою експресивного мовлення, наприклад, Людмили Овдієнко:

*...Ой, мамо, мамочко,
суничко з кладовища,
Розлука довшає, а шлях до тебе –
ближче* (Людмила Овдієнко «Мое чуже село»).

Більший акцент на мікро (макро)семі, що позиціонує голосний [o] як носія інтенційної семи *кругла форма*, спостерігаємо у віршах Ольги Хало: *Згоріло сонце, і застигло літо* («Відлуння Чорнобиля»), Лідії Віцені: *Долин далоні сонячно простерті* («Грім у Коктебелі») та Сергія Осоки: *Сонце в очах кривавить, / Сипле ув очі цвітом* («Сонце в очах кривавить»).

Осмісленню артикуляційно-акустичних парадигм поетичного дискурсу в контексті формування стильової специфіки української поетичної мови допомагають конотаційні вектори голосного [и]:

*Не зурочуй притлив –
місяць витік широкими гирлами.
Це глибокі тили,*

ім важливо лишитися мирними (Наталка Фурса «Остання з новин»).

Звукове генерування поетичних текстів залежить і від асоціативних властивостей консонантної системи, зосібна категорії глухих приголосних, відсутність роботи голосових зв'язок у яких є інтенційно вагомою ознакою акустично релевантної шумової парадигми. Так, свистячі спіранти [с], [с'] здатні формувати в образному

мовленні полтавських письменників художньо й експресивно досконалий образ, мотивований психологічною конотацією – репрезентантом суму, невпевненості, самотності:

Світло в домівках погасило,

Ніч за руку самоту веде.

Спогади за стіл, мов гості, сіли,

Скрипнув сніг... (Наталія Харасайло «Чеканя»).

Переформатувати емоційну й семантичну площину такого поетичного дискурсу допомагає, безперечно, й звукова оболонка ключового слова *самота* або *сльоза*: *Сльозою скрапує сльоза осіння* (Наталія Харасайло «На скибці дня гірчить туману дим»). Часто авторська інтенція увиразнює с-континуум іншими глухими приголосними, серед яких – губний вибуховий [п]: *В попіл спо-*

вита теплий Гола несміла стежка (Сергій Осока «Очі твої – неслава»).

Особливою конотаційною аурую наділений звуковий лад віршів, що є наслідком так званого *підхоплення*: *І відзорить не зірка, а сузір'я, / Бо кожне слово – рана і надрив* (Раїса Плотникова «Реквієм по імені»).

Висновки й перспективи дослідження. Естетика артикуляційно-акустичної парадигми поетичного дискурсу полтавських майстрів, детермінована конотаційною мотивацією, зазвичай привертає увагу до трансляції авторських смислових орієнтирів, а відтак – до формування стилізованої специфіки української поетичної мови, накреслюючи пріоритети подальших спостережень за національними рисами українського звукопису.

Список літератури:

1. Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові / В. С. Ващенко. – Харків: Вид-во Харків. держ. ун-ту імені О. М. Горького, 1958. – 228 с.
2. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К.: Рад. школа, 1984. – 160 с.
3. Демченко А. В. Українська постмодерна література: Юрій Андрухович / А. В. Демченко. – Херсон: Айлант, 2004. – 24 с.
4. Качуровський І. Фоніка. Ч. 7 / І. Качуровський. – Мюнхен: Український Вільний Університет, 1984. – 208 с.
5. Ковалевський В. В. Ритмічні засоби українського літературного вірша. Спроба систематики / В. В. Ковалевський. – К.: Рад. письменник, 1960. – 235 с.
6. Коптілов В. В. Фоностилістика / В. В. Коптілов // Сучасна українська літературна мова. Стилістика / за ред. акад. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 211-243.
7. Левицький В. В. Семантика и фонетика: пособ., подготовл. на материале эксперимент. исследований / В. В. Левицький. – Черновцы, 1973. – 104 с.
8. Маленко О. О. Абсурд як лінгвостилістична категорія. Спроба віднайдення сенсу (на матеріалі текстів української постмодерної поезії) / О. О. Маленко // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди / відповідальний за випуск О. А. Олексенко. – Харків, 2010. – Вип. 30. – С. 180-185.
9. Мелешко В. Літературна Полтавщина: від давнини і до сьогодні / Віра Мелешко // Біла альтанка: Збірник творів письменників Полтавщини / За ред. О. Гаран, Н. Фурси і С. Осоки. – Полтава: Полтавський літератор, 2007. – С. 3-13.
10. Огієнко І. Нариси з історії української мови: система українського правопису: популярно-науковий курс з історичним освітленням; вид. друге / проф. Іван Огієнко. – Вінніпег, Канада: Накладом товариства «Волинь», 1990. – 216 с.
11. Огієнко І. Про українські приголосні / І. Огієнко // Мовознавство. – 1990. – № 1. – С. 67-70.
12. Самійленко В. І. Дбаймо про фонетичну красу мови // Самійленко В. І. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади: поезія / В. І. Самійленко; вступ. ст., упоряд., приміт. М. Г. Чернопиского, ред. П. І. Орлик. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 496-500.
13. Сербенська О. А. Культура усного мовлення: навчальний посібник / Олександра Сербенська. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 212 с.
14. Сидоренко Г. К. Поет високого класу / Г. К. Сидоренко // Вісник Київського університету. Серія філології. – К.: Вид. об'єднання «Вища школа»; Київський державний університет, 1974. – С. 3-8.
15. Сидоренко Г. К. Від класичних нормативів до верлібру / Г. К. Сидоренко. – К.: Вища шк., 1980. – 184 с.
16. Сидоренко Г. К. Віршування в українській літературі / Г. К. Сидоренко. – К.: Рад. письменник, 1962. – 175 с.
17. Сидоренко Г. К. Ритміка Шевченка / Г. К. Сидоренко. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1967. – 183 с.
18. Тимошенко П. Д. Засоби милозвучності (евфонії) української мови / П. Д. Тимошенко // Українська мова в школі. – 1952. – № 4. – С. 19-22.
19. Тимошик М. Життєвий подвиг Івана Огієнка як взірєць для наслідування / Микола Тимошик // Дивослово. – 2007. – № 1. – С. 40-44.
20. Ткаченко А. О Мистецтво слова: підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.
21. Тоцька Н. І. Засоби милозвучності української мови / Н. І. Тоцька // Українське мовознавство: міжвідом. наук. зб. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – 2000. – Вип. 22. – С. 3-9.
22. Франко І. Я. Леся Українка // Франко І. Я. Вибрані твори / І. Я. Франко. – Львів: Видавництво «Каменярь», 1977. – С. 223-244.
23. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови / І. Г. Чередниченко. – К.: Рад. школа, 1962. – 495 с.
24. Шиприкевич В. В. Питання фоностилістики / В. В. Шиприкевич. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1972. – 88 с.

Украинец Л.Ф.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

ЗВУКОВОЙ СТРОЙ СТИХОТВОРЕНИЙ ПОЛТАВСКИХ МАСТЕРОВ В ЭСТЕТИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ

Аннотация

В статье проанализированы тенденции и закономерности функционирования вокальных и консонантных единиц как экспонента динамики эстетического восприятия художественного языка полтавских мастеров. Независимо от стилистических приоритетов мастера поэтического слова (Николай Костенко, Наталия Баклай, Лидия Вицня, Наталья Фурса, Елена Гаран, Ольга Хало) эстетические измерения действительности часто рассматривали в контексте усовершенствования звукового строя стихотворений. Моделирование поэтических образов фонетическими средствами принадлежит к изысканным версификационным приемам, поэтому внимание каждого автора к этой вербальной категории демонстрирует особенные черты его индивидуального стиля.

Ключевые слова: эстетика вокальных и консонантных единиц, украинский поэтический язык, коннотация, ассоциация, художественный дискурс полтавских мастеров.

Ukrainets L.F.

Poltava National V.G. Korolenko Pedagogical University

SOUND LINE OF POEMS OF POLTAVA CRAFTS IN AESTHETICAL MEASURES

Summary

The article analyzes the tendencies and regularities of the functioning of vocal and consonant units as an exponent of the dynamics of the aesthetic perception of the artistic language of the Poltava artists. Regardless of the discursive priorities, the master of the poetic word (Nikolai Kostenko, Natalia Baklay, Lydia Vitsenia, Natalya Fursa, Olena Haran, Olga Khalo) aesthetic measurements of reality were often considered in the context of perfection of the sound system of poetry. Modeling of poetic images by background instruments belongs to refined versioning techniques, so the attention of each author to this verbal category demonstrates the hallmarks of his individual style.

Keywords: aesthetics of vocal and consonant units, Ukrainian poetic language, connotation, association, artistic discourse of Poltava artists.